

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

HLAKOLA/TLHAKUBELE 2012

MATSHWAO: 80

NAKO: dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 12.

DITAELO HO MOHLAHLUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO tse THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Thutapuo le Tshebediso ya puo (40)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka tlhoko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya karolo e nngwe le e nngwe.
6. Nomora dikarabo tsa hao feela jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.
9. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala le ho boha tema ka nngwe.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka tlhoko, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona. Araba ka lentswe le le leng feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

TEMA YA A**LESOLE**

Motseng kwana banna ba ne ba oka maqeba. Ka mora matsatsi a mahlano morena a laela banna le basadi ho lokisetsa makolwane. Dikgomo ho ne ho tla hlajwa tse hlano tsa senona-le-tlhako. Nakong eo ho ntseng ho lokisetswa mokete, basadi ba ne ba dumaduma ka seo Lesole a se entseng banna ba bona. Ka mehla ha ba re ba botsa banna taba ena, ba ne ba sa fumane sesosa sa yona hantle.

Qetellong ba rwala dieta ba lata mosadi wa Lesole. Ba fihla ba itela ka kgopolo ya hore ba tla fumana nnete hantle. Mosadi wa Lesole a ba latolela. A ba bolella hore le yena o se a tswa moreneng empa ha ho letho leo a le fumaneng. A hla a ba bolella hore yena o bona eka taba e teng, eo banna bana ba e hatileng ka maoto.

Lesole o ne a se a fetohile. Motse ohle o ne o se o mo tshaba. Ha a hlaha ka mona banna ba ne ba itlheka tseleng ya hae. Ha a hlaha ka mane bana le bomma bona le bona, ba ne ba sehwa ke mala. O ne a se a sa buise motho ha e se feela mosadi wa hae. Kgotla o ne a se a sa ye hobane ha a ne a fihla, batho ba ne ba ikudisa ebe ba kopa morena ho ba lokolla, ba ke ba yo phomola hobane mahlaba a ba hlokisa ho nahana hantle. Lesole o ne a nahanne bora bo tshabehang pelong ya hae. O ne a lohotha taba ena bosiu le motsheare. O ne a bona letsatsi la mokete le dieha ho fihla. O ne a batla ho etsa pale motseng wa morena Monatisi. E, pale e tla phetwa ke ditloholo le ditloholwana.

Ntho e ne e mo tjhesa ka sefubeng hoo a neng a tsamaya a bua a le mong. Ka le leng mosadi o ne a tswa rekela ngwana diphahlo, tseo a tla di tena ha mophato o e tjha. Ha a di bontsha monna, a makalla ketso eo a e entseng. Lesole o ile a lla ha bohloko hoo, mosadi a qetelletseng a se a belaela hore e se be ngwana o se a ile boyabatho. Mosadi a fata monna dipotso, empa Lesole a hana ho tswa ka lengopeng. Taba ena mosadi a e isa moreneng, empa morena a fiela ka dintshi ho e na le hore a hle a eme ka maoto.

Mosadi a hla a utlwa moya wa hae o hana ho kgotsofala. A qala ho touta. Batho ba bona a ntse a fela, empa ba sa bone lebaka. Ba bang ba belaela hore monna o a mo sotla. Monna ha a ntse a bona mosadi a fela, pelo ya hae ya tlala boiphetetso le ho feta pele. A bona hantle hore o tla etsa sebonwang se bonwa ke bohle. O tla etsa ntho e tla roba batho ditho.

Letsatsi le etellang la mokete pele, Lesole a kopa hore morena a bitse pitso ya kgorulakoqo hore yena ka boyena, a hlalose tsa lefu la ngwana hae. Hoba pitso e dule, Lesole a ema ka lerumo letsohong. A hla a ema haufi le morena. A bua ka ntswe le phefa a re: 'Batho ba morena wa ka, ke ratile ho hlalosa mekgwa eo ba bangata ba neng ba dumaduma ka yona mona motseng.

Ka mora hore ke tsebise morena le lekgotla hore mora wa ka ya mong to ka monwana o kgahlanong le lebollo, ba ile ba nkgalefela hampe. Ke ile ka kgobohelwa haholo, feela ka tsebiswa hore mona ho tla etswa thato ya morena. Ka tlameha ho hatella ngwana hore a phethe ka moo morena a ratang kateng.

Ke mohau ho le tsebisa hore ka mora kgwedi ngwana a le lebollong, o ile a longwa ke noha mme a hlokahala. Mohlomong hoja morena a se nqobelle hore ke bolotse ngwana wa ka, a ka be a ntse a phela. Jwale ke ratile ha bohle ba tseba pele makolwane a fihla. Ntho ya ho qetela ke ena. Ke rata ho iphethetsa tabeng ena ya mora ka.' Ha a bua jwalo batho ba hlahla mahlo. A kgorohela morena, a mo hlabaka ka lerumo. Banna yare ba fihla ho yena, a be a qetile phofu ya hae. Basadi ba phatlalla e se e le dillo ka hohle.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Kelellong*, LJ Moeketsi, 2006:10–11]

- 1.1 Morena o ile a laela hore makolwane a lokisetswe ka mora nako e kae? (1)
 - 1.2 Ho ile ha hlajwa dikgomo tse jwang bakeng sa mokete oo? (1)
 - 1.3 Bolela sesosa sa lefu la mora Lesole. (1)
 - 1.4 Mongodi o re Lesole o ne a se a fetohile. Nehelana ka ntlha e le NNGWE e tswang temeng e tiisang sena. (1)
 - 1.5 Ho hana ha Lesole le banna ho bolela se etsahetseng ka ngwana Lesole, ho ile ha tlisa ditholwana dife tse bosula motseng kapa ka lapeng la hae? Nehelana ka ntlha e le NNGWE. (2)
 - 1.6 Ke sefe se neng se etsa hore mohatsa Lesole le basadi ba motse ba ngongorehe/tshwenyehe ka ho tshwana? (2)
 - 1.7 Ke boitshwaro bofe ba Lesole bo neng bo hlile bo bontsha hore ha a na kgotso? (2)
 - 1.8 Ke polelo efe seratswaneng sa bohloano, e re tsebisang hore Lesole o ne a batla ho etsa ketso e tla kgathatsa batho matla kapa e tla makatsa batho? (2)
 - 1.9 Bolela hore polelo ena ke *NNETE* kapa *MAFOSI* mme o hlahise lebaka la karabo ya hao. (2)
- Basadi ba ne ba utlwile menyenyetsi ya sesosa sa boitshwaro bo botjha ba Lesole. (2)

- 1.10 Hlalosa se bolelwang ke polelo ena:
Lesole a hana ho tswa ka lengopeng. (2)
- 1.11 Ho ya ka wena, na o ka re ditaba tsa tema ee di bontsha kgatakelo ya ditokelo tsa botho? Fana ka lebaka le tiisang karabo ya hao. (2)
- 1.12 Na o bona se entsweng ke Lesole ka ho iphetetsa se nepahetse? Hobaneng o realo? (2)

TEMA YA B

The advertisement is titled "Kgodiso ya Bana ba Matla ka Rama". It features a young boy in a striped shirt holding a small tub of Rama margarine. To his right are three larger tubs of Rama margarine: "New Rama Spread for bread", "Rama Everyday", and "Rama Original". The background is yellow with a blue and red banner. Three callout boxes on the left contain the following text:

- Nnete ya 1**
Bana ba hloka mafura a nnete hore ba hole.
- Nnete ya 2**
Rama e na le mafura a bohlokwa.
- Nnete ya 3**
Diselae tse 4 tsa borotho ka Rama ka letsatsi di tlatsetsa mafureng a bohlokwa a hlokehang.

[Papatso e qotsitse le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Bona*, Pudungwana 2010]

- 1.13 Ke mantsewe afe papatsong a susumetsang moreki ho reka sehlahiswa see? (1)

- 1.14 Ho ya ka papatso ee, ke sefe se hlokwang ke bana hore ba hole ba shahlile? (1)
- 1.15 Ho latela papatso ee, ke sefe se re bontshang hore bana ba thabela Rama? (2)
- 1.16 Hobaneng lebitso la sehlahiswa see le ngotswe ka mongolo o motenya? (2)
- 1.17 Hlalosa hore molaetsa wa papatso ena o lebisitswe ho bomang. (2)
- 1.18 Bolela hore ke ntlha kapa mohopolo feela hore Rama e hodisa bana hore ba be matla. Fana ka lebaka. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka dintlha tse supileng, ka mantswa a 60 ho isa ho a 70. Dintlha tsa hao di be ka sebopeho sa dipolelo tse hlahlamanang, e seng ka lentswa le le leng feela. Bontsha palo ya mantswa ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TEMA YA C**HO PHEDISANA LE BAAHISANI BA MONA**

Ho bohlokwa ho ba le dikamano tse ntle le baahisane. Le phela mmoho mme le lokela ho thusana nakong tsa mathata. Leha ho le jwalo, dikamano di ba le diphepetso ha moahisane a rata ditaba.

Kopana le moahisane kgafetsa le arolelane mehopolo ya ho ntlafatsa maphelo a lona. Ka ho arolelana tlhahisoleseding, moahisane o tla lemoha hore o sebetsa ka thata ho fumana seo o nang le sona. Ebang a batla ho eketsa ntlo kapa ho reka ho itseng, mo eletse hore a ka fumana hokae dintho ka theko e tlase. Ka tsela ena o tla bona hore o a mo kgathalla ebile o a mo tshehetsa.

Ha le arolelana ditiro le ditabatabelo, nnetefatsa hore dipuo tsa hao ha di mo fe pelaelo ya hore o a ikgantsha, ho seng jwalo o tla batla tsela ya ho o sitisa. Tse ding tsa dintho e be makunutu a hao. Ha a o botsa dipotso ka se itseng, o fane ka karabo e teletsana e arabang dipotso tsa hae.

Ha ho na le se sa o kgotsofatseng, bua hantle o ikokobetse, o rarolle qaka ka tsela e ke keng ya baka kgohlano. Ha moahisane a nahana hore o motho wa maemo a hodimo, se etse dintho tse nnetefatsang mohopolo oo wa hae. Dula o ikokobeditse ka dinako tsohle, o se ke wa iketsa betere ho mo feta.

Ha moahisane enwa a ka bua leshano ka wena, iphapanye o emele mohla e mong a o tobang mme o nke mohato wa ho bua ka seo.

[E fetoletswe le ho lokiswa ho tswa makasineng ya *Move*, Hlakola 2011]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B:**10**

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO

Karolong ena o fuwe mefuta e mene ya ditema. Bala le ho boha tema ka nngwe.

POTSO YA 3

Bala le ho boha papatso ena e latelang o be o araba dipotso tsa manollo ya setshwantsho le tshebediso ya puo.

TEMA YA D

Pharmaton Kiddi!

Ha ho Motswalle ya kang Enwa!

Na o tadima bana ba hao o ipotse dipotso?

- E be ba tla hola ba shahlile ba nonopetse
- Masapo a tile a le thata sa jwe la moralla
- Ditsebe di le lethwethwe di loketse ditaba
- Mahlo a le ntjhotjho eka a bahlabani ba morena
- Moriri le meno di le ntlentle eka tsa maiketsetso?

Se we moya!

Karabo e NNGWE QHA!

PHARMATON KIDDI

O a e momorotsa! O a e phuphura!

HO TSHWANA FEELA

Pharmaton Kiddi!

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Bona*, Tlhakubele 2011]

3.1 Nehelana ka malatodi a mantswe a sehetsweng mola dipolelong tse latelang:

3.1.1 Ha ho motswalle ya kang enwa. (1)

3.1.2 Ba tla hola ba shahlile ba nonopetse. (1)

- 3.2 Sebedisa sekapolelo se latelang polelong ya hao e utlwalang. (2)
Ho wa moya.
- 3.3 Sebedisa lentswe lena, 'mahlo', polelong e totobatsang moelelo o ritsitseng, ke ho re oo e seng wa setho sa mmele. (2)
- 3.4 Qolla lentswe papatsong le nang le moelelo wa ho nwa se itseng o sa se phomolele. (2)
- 3.5 Ditshwantsho tsa bana ba tlofanang hodimo papatsong, di nnetefatsa eng ka sehlahiswa see? (2)
- [10]

POTSO YA 4

Bala ditaba tsa khathunu ena e latelang o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA E

E qotsitse le ho lokiswa ho tswa ho *B & V Friends Double Digest*, 2010]

- 4.1 Hlalosa dikamano tsa batho ba khathunung ena o be o qotse polelo kapa lentswe ho tshehetsa karabo ya hao. (2)

- 4.2 Hlalosa maikutlo a totobatswang ke khathunu ena. (1)
- 4.3 Polelo ena, 'Tswela pele ho nketsa letlakala Tumi,' e ho puo ya mmui (puo sebui). E ngole hape empa e se e le ho puoapehelo. (2)
- 4.4 Fetolela polelo e latelang lekgatheng la lephethi.
Lerato la ka ho wena le a qhibidiha. (2)
- 4.5 Nehelana ka lebitso ho hlaha khathunung le bolelang ntho e se nang molemo. (1)
- 4.6 Ngola polelo e latelang temekisong ya tatolo/kganyetso:
Kwala molomo oo wa hao, Nkele! (2)
- [10]**

POTSO 5

- 5.1 Bala ditaba tsa temana ena o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA F**HOJA KA MAMELA**

Mmamosa wa Khanyane, o mametse ditaello le dikeletso tsa batswadi ba hae ho fihlela kajeno, a se a na le dilemo tse leshome le metso e robong. Jwalo ka batjha ba bangata ba dilemong tsena, o se a ipona a tseba tsohle mme a bile a le bohlale ho feta batswadi ba hae.

Ke enwa o tonetse lenyalo mahlo mme batswadi ba hae, ba leka ho mo eletsisa. O re ha ho mohlankana ya ka mo nyalang, ntle ho ngaka Moleko. O ne a ipona e se e le mme Mmangaka, a se a sa koloke meleng ya tleliniking jwalo ka basadi ba bang.

Sello sa batswadi e ne e le hore yena ha a ruteha, mme lenyalo leo le tla tshwana le ha ho ka panwa nku le kgomo. Taba eo a se ke a e mamela. A bolela hore mohlankana eo batswadi ba mo kgothalletsang yena, ya pasitseng sehlopha sa borobong feela, ya sebetsang merafong, ha a mo lokela ho hang.

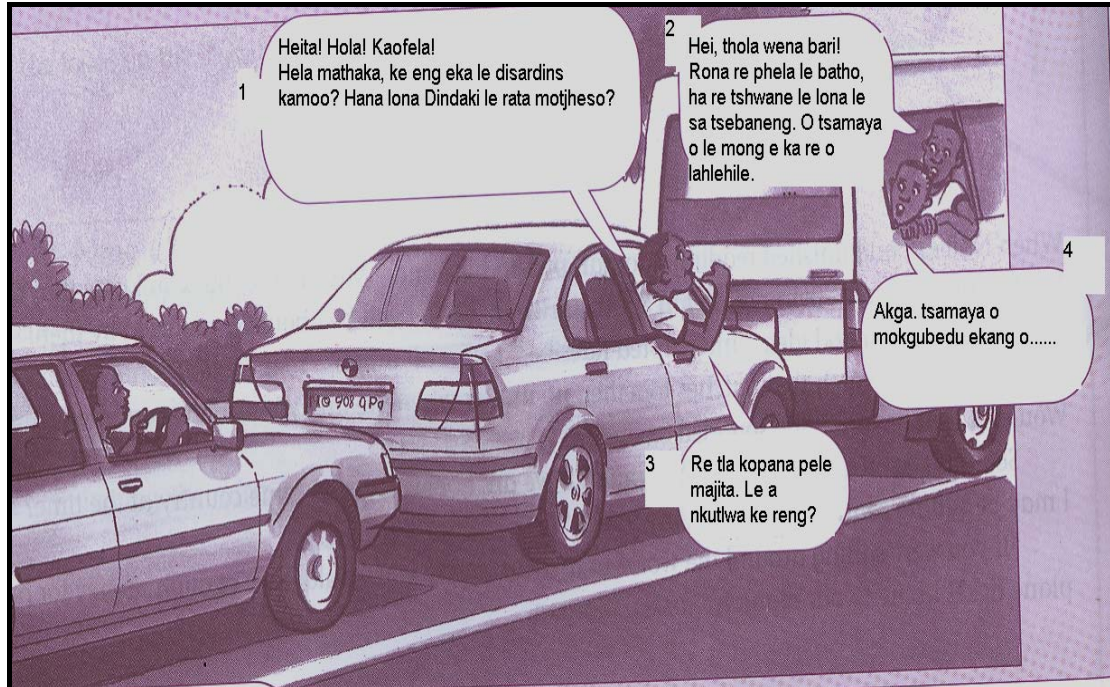
E re kaha Mmamosa e le ngwana ya ratwang haholo ke batswadi ba hae, e bile hape a le mong feela to ka monwana habo, ba se ke ba rata ho mo swetsa.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Ngwana Ma-tswa-Thaka*, M Machobane le ba bang, 1997: 52]

- 5.1.1 Nehelana ka lehlalosoengwe/sinonime ya lentswe le ntshofaditsweng polelong e latelang.
A ipona a se a sa **koloke** meleng ya tleliniking jwalo ka basadi ba bang. (1)
- 5.1.2 Nehelana ka bongata ba lentswe le ntshofaditsweng.
Batswadi ba tshwenyehile ka ho ruteha ha **hae**. (1)
- 5.1.3 Qolla leadingwa/lentswemolata le le leng seratswaneng sa 2. (1)
- 5.1.4 Fetolela lentswe le masakaneng ho ba lehlalosi la sebaka.
Motse wohle o ile (lenyalo) la Mmamosa le Ngaka Moleko. (1)
- 5.1.5 Tlatsa dikgeo ka mahokedi a nepahetseng. Ngola karabo feela.
Mmamosa ... mosehlana ha a batle ho nyalwa ke Sello ... merafong. (2)
- 5.1.6 Lentswe le ntshofaditsweng polelong ena, 'Sello sa batswadi e ne e le hore yena ha a **ruteha**', ke leetsehi. Ipopela polelo ya leetsetsi ka leetsi lena le latelang:
nyala (2)
- 5.1.7 Polelong ena, 'O se a **ipona** a tseba tsohle', lentswe le ntshofaditsweng le ho boiketsi. Sebedisa leetsi le latelang le le ho boiketsi polelong.
leka. (2)
- 5.1.8 Kopanya dipolelonolo tse latelang ka lekopanyi 'hobane' ho ipopela polelomararane.
Mmamosa o eletswa ka tsa lenyalo.
Mmamosa o ratwa ke batswadi ba hae. (2)
- 5.1.9 Sebedisa motso wa lekgethi o latelang ho ipopela polelo e nang le lekgethi.
-ngata (2)

5.2 Boha setshwantsho se latelang o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA G

[Setshwantsho se qotsitse le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *English grade8@macmillan, W Young, 2005*]

- 5.2.1 Hlalosa hore hantlentle ke sefe se bolelwang ke motho eo ha a re, 'ke eng eka le 'disardins' ka moo?' (2)
- 5.2.2 Sebedisa lentse le latelang polelong mme le totobatse/hlakise moelelo o sa tshwaneng le o puong e ho 2.
thola (2)
- 5.2.3 Lentse le ntshofaditsweng polelong ena, 'Hei, thola wena bari!', ke lelahlelwa. Iketsetse polelo ka lelahlelwa lena:
Hao! (2)
[20]
- MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40**
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80